

Механізм запровадження електронних систем біржової торгівлі зерном в регіонах України

В. А. Колодійчук^і

Виробництво зернових та їх експорт – стабільне джерело надходження валюти, яке може забезпечити Україні позитивний ВВП за рахунок масштабності експортного потенціалу зернових культур. Однак треба прийняти відповідні правила гри та запровадити сучасні дієві механізми торгівлі, що дадуть змогу Україні повноцінно інтегруватися у світовий ринок зерна та сподіватися на домінуючі позиції найближчим часом. У статті визначено проблеми реалізації продукції виробниками зерна та обмежені можливості щодо отримання ринкових цін від її збуту. Розглянуто успішний світовий досвід функціонування електронних торгівельних систем та обґрунтовано перспективність запровадження біржових електронних торгів в Україні і заходи щодо їх реалізації. Акцентовано увагу на важливості ф'ючерсної торгівлі у майбутньому та структурно-функціональному забезпеченню системи управління ціновими ризиками на зерновому ринку України.

Ключові слова: біржа, ф'ючерс, зерно, Електронна торгівельна система, трейдер.

Абревіатури:

ЕТС – Електронна торгова система
БТ – біржова торгівля
ФК – ф'ючерсний контракт

УДК [339.13.012.42:004.087]: 633.1

JEL коди: A11, B41, D0, D5

Вступ. Ресурсний потенціал України щодо формування пропозиції високоякісного зерна дає підстави для оптимістичного прогнозу її ролі на світовому зерновому ринку. Розвиток національного ринку, який складається із сукупності регіональних, вимагає критеріального підходу щодо можливостей кожного регіону у виробництві зернових культур та визначення напрямів подальшого розвитку і підвищення ефективності виробництва та збуту зерна.

Збільшення обсягів виробництва зернових культур в Україні – це актуальне завдання для України не лише після здобуття її незалежності, але ще за часів існування Радянського Союзу. Однак збільшення обсягів виробництва зернових без належної інфраструктури взаємовідносин між виробниками і покупцями, а також логістичної складової супроводження матеріальних потоків тощо, втрачає зміст. Критеріальний аналіз засвідчив межу виробництва зерна в Україні на рівні 50 млн т (із врахуванням перехідних запасів) і збільшення цього показника на сьогодні практично немає сенсу, оскільки гальмується обмеженими елеваторними, транспортними та іншими логістичними потужностями.

Однак, збільшення виробництва без відповідної мотивації для самого виробника також втрачає сенс. Отримання достойних фінансових результатів, що забезпечують

^і Колодійчук Володимир Анатолійович, кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Львівського національного аграрного університету.

© В. А. Колодійчук, 2013

процес розширеного відтворення виробництва, передбачають вільний доступ виробників зерна до ринкових механізмів взаємовідносин із покупцями, а не монополні зобов'язання перед ціновим диктатом монополістів-посередників. Це можна досягнути за рахунок доступу фермерів та інших виробників зерна в регіонах України до біржових механізмів ціноутворення та реалізації продукції і перспективним при цьому є використання сучасних електронних торговельних систем.

Постановка проблеми. Зростання обсягів виробництва зернових в регіонах України, з огляду на стан і перспективи світового продовольчого ринку, це безперечно є стратегічним курсом розвитку експортного потенціалу держави. Однак без системного підходу до інфраструктурного забезпечення взаємовідносин ринкових елементів не варто очікувати відчутного прогресу у вирішенні цього актуального питання. І одним із важливих рис при цьому є використання біржових механізмів реалізації зерна, адже синергетичний ефект для України від експорту зернових повинен формуватися не лише потужними зернотрейдерами, але й безпосередніми виробниками зерна, які прагнуть мати рівний доступ до кінцевих споживачів своєї продукції і реалізувати її за вигідною для себе ціною. І вирішення цього питання лежить у площині запровадження сучасних електронних систем торгівлі з можливістю доступу до них в усіх регіонах України.

Питання формування та функціонування ринкової інфраструктури в Україні ґрунтовно досліджували вітчизняні вчені, зокрема П. І. Гайдуцький, М. В. Зубець, П. Т. Саблук, О. М. Шпичак та ін. Дослідженнями проблем безпосередньо біржової діяльності займалися провідні зарубіжні вчені-економісти Дж. Віллей, Н. Кальдор, Дж. М. Кейнс, Дж. Маршалл, О. Штілліх та ін., в працях яких закладено фундаментальні основи біржової торгівлі. В Україні дослідженнями питань становлення і розвитку біржового ринку займалися ряд вчених: В. П. Горьовий, Р. П. Дудяк, О. В. Локтіонов, О. М. Сохацька та ін. Проте залишається широке коло невирішених проблем формування та ефективного функціонування біржового аграрного ринку, зокрема, з використанням сучасних електронних інструментів біржових торгів.

У дослідженні ми розглянемо стан електронної біржової торгівлі зерном в Україні, акцентуючи увагу на структурному і функціональному забезпеченні цього процесу. У контексті світового досвіду роботи електронних торговельних платформ запропонуємо першочергові та дієві, на наш погляд, кроки інтеграції українських аграріїв у ринкові механізми взаємовідносин з операторами зернового ринку на основі сучасних інформаційних технологій.

Метою дослідження є розроблення ринкових механізмів ціноутворення і конкуренції на зерновому ринку України шляхом забезпечення прямої участі товаровиробників у реальних біржових торгах за допомогою механізму функціонування сучасних електронних торговельних систем.

Результати дослідження. Мотивацією кожного суб'єкта господарювання є отримання відповідних фінансових результатів у обсягах, що забезпечують процес розширеного відтворення його виробництва. Чим більша різниця між вартістю вкладених у виробництво продукції ресурсів та отриманого ефекту від її реалізації – тим більший рівень ефективності такого виробництва. З однієї сторони слід шукати дешевші ресурси, що негативно може відобразитись на якості одержаного продукту, з іншої – шукати покупців, що заплатять вищу ціну за цей продукт. Однак між виробниками і кінцевими покупцями існують численні трейдери, що також хочуть отримати відповідний ефект на своєму посередництві. Елімінуючи позитивну роль посередників у товаропросуванні і стимулюванні кінцевих споживачів, зупинимось на

негативних моментах їх діяльності на зерновому ринку.

По-перше, негативним моментом діяльності зернотрейдерів, на наш погляд, є монополізація ринку посередництва і виняткові умови для кількох експортерів українського зерна, що проявляється через монополізацію логістичної складової даного ринку, зокрема контролю над елеваторними та портовими потужностями і що вкрай загрозовано – над державною системою ліцензування і квотування експорту українського стратегічного продукту.

І по-друге, негативним моментом вітчизняного зернотрейдерства є диктат закупівельних цін та уникання ризикових механізмів прозорої участі посередників у виробництві через біржові механізми ф'ючерсної та форвардної торгівлі, надання адекватних кредитів для фермерів, дрібних та потужних землевласників та орендарів у грошовій чи товарній формі (лізингові схеми) тощо. Тобто ризики не лише природного характеру (несприятливі погодні умови, стихійні лиха), але й ринкового походження (цінові кон'юнктурні коливання) – це проблема переважно виробників зерна, а не посередників.

На даний час світові ринкові ціни на зернові культури коливаються близько рекордних позначок минулого року, а на внутрішньому ринку вони нижчі в середньому на 30-50\$ на тонні [4]. Це, звісно, стимулює експорт і формує надприбутки централізованих посередників, а не регіональних зерновиробників. Вирішити питання самостійного виходу на кінцевих споживачів для фермера практично неможливо, оскільки величина постійних витрат на доведення матеріального потоку не перекриється “мізерними” обсягами реалізованої ними продукції. Однак світова практика напрацювала відповідні механізми створення рівних ринкових можливостей і для дрібних виробників та посередників через біржові механізми торгівлі як на ринку реального, так і майбутнього товару (дієві механізми позик під процес відтворення виробництва). А інформаційна ера розвитку суспільства дозволила інтегрувати товаровиробників у реальний і прозорий процес торгівлі через біржові електронні торгівельні системи. І цей шлях є невідворотнім для наших виробників зерна, а участь у цьому віртуальному бізнесі з реальним зиском – це питання часу для українських товаровиробників. Питання менталітету виробників, їх обізнаності у інструментарії електронних торгів, використання механізмів хеджування ризиків, технічне та програмне забезпечення свого агробізнесу – все це проблеми системні і без державної підтримки важко обійтись. Як свідчить міжнародний досвід, запуск цього механізму відбудеться лише з усвідомленням реального зиску участі товаровиробника у безпосередніх електронних торгах та володінні ним відповідними знаннями та інструментарієм. Адже торгівля – це сфера ризику і свідома участь у ній мобілізує учасників на самовдосконалення.

Вивчення світового досвіду і використання його для реалій України дозволить уникнути зайвих ризиків і створити дієвий механізм запровадження електронної біржової торгівлі зерном. Успішним прикладом функціонування електронних торгівельних систем можна вважати Електронну платформу CME Globex [5], яка створена у 1992 році. Близько 90% усієї торгівлі Чиказької Групи (4 біржі) відбувається в електронній системі CME Globex. Будь хто може виставляти брокеру свої торгові заявки 24 години на добу, 7 днів на тиждень, за умови якщо він/вона користуються гарантією на виконання операцій будь-якого клірингового члена CME Груп.

Торгові заявки в електронній системі CME Globex автоматично з'являються в терміналі, ранжуються за кращою ціною і виконуються відповідно до різних алгоритмів

(FIFO, пропорційний, маркет-мейкерський). Автоматично виконані заявки не вимагають звірки і відразу надходять до клірингової організації для обробки. Виконання заявки в електронній системі CME Globex відбувається за мільйонні долі секунди. Повністю автоматизований процес дозволяє клієнту швидко реагувати на зміни, що відбуваються на ринку і розробляти програми, за допомогою яких прийняття рішень не лише прискорюється, але й оптимізується.

Відсутність обмеження в місці та часі дозволяють не лише залучати величезну кількість учасників торгівлі в електронній системі CME Globex, але й пропонувати практично необмежений спектр різноманітних біржових продуктів та інструментів торгівлі. Більш як 80% світової торгівлі ф'ючерсними контрактами на пшеницю здійснюється на CME Globex.

В Україні вже започатковано проектне впровадження електронних біржових торгів для забезпечення розширення ринку збуту, підвищення рівня конкуренції, а отже й цін на зерно. Цей пілотний проект почав реалізовуватись через Українську аграрну біржу (УАБ), що створена у 2005 році постановою КМУ "Про створення Аграрної біржі" згідно із Законом України "Про державну підтримку сільського господарства України". Дана біржа служить інструментом фінансових та товарних інтервенцій Аграрного фонду, з метою використання ринкових методів забезпечення продовольчої безпеки держави. Як відомо, за останні двадцять років після прийняття Закону України "Про товарну біржу"[1] зростала тільки кількість товарних бірж, а не якість надання біржових послуг. Біржовий ринок мав і має сьогодні суто декларативний характер на якому постфактум реєструються укладені угоди.

Щодо проекту УАБ, передбачається проведення біржової торгівлі зерновими культурами з використанням електронної торгівельної системи (ЕТС) на спотовому ринку.

Ми проаналізували можливості даної ЕТС і викликає занепокоєння проектна закритість даної системи, яка, на нашу думку, повинна бути інтегрованою чи взаємопов'язаною з електронною торговою платформою CMEGLOBEX та іншими віртуальними торговельними площадками з огляду на вирішення проблеми невідповідності внутрішніх і світових цін на зерно, адже відкритість ЕТС дозволить ефективно інтегруватись АПК України у світовий ринок продовольства. Це спричинено тим, що в основу розробки ЕТС УАБ покладені моделі пострадянських країн (Росії та Білорусі), які є достатньо закриті і не інтегровані у європейський і американський електронний біржовий ринок.

Важливою складовою механізму запровадження електронних систем біржової торгівлі зерном є ефективні освітні програми по роботі в ЕТС з механізмами електронних біржових торгів, шляхом проведення тематичних семінарів, навчально-роз'яснювальних заходів, щоб українські користувачі використовували функціональність торгової системи на повну потужність. У процесі такого навчання важливого значення набуває визначення технології участі у електронних торгах та наглядного представлення інтерфейсів основних етапів купівлі-продажу зернових культур в ЕТС. Для отримання практичних навичок у роботі з системою необхідно організувати тестові торги із супроводом спеціалістів біржі, а також дати доступ до навчального серверу для дистанційного навчання.

Адміністративні важелі регулювання зернового ринку, які безкомпромісно домінують протягом останніх п'яти років і прояв яких визначається введеними митами або квотами на експорт, призводять до стагнації цін на зерно, тим самим виробники

недоотримують значні суми за свою продукцію. У більшості розвинених країн світу ціноутворення на аграрному ринку відбувається суто під впливом ринкових факторів на основі співвідношення рівня попиту і пропозиції. Результатом цього є справедлива ціна за товар, а за допомогою контрактів на ф'ючерсній біржі фіксується ціна на майбутнє.

В агропромисловому секторі України досі не функціонують інструменти строкового біржового ринку, однак інтерес учасників ринку до них зростає. Слід зазначити, що 06 червня 2012 року компанія CME Group запустила перший ф'ючерсний контракт на пшеницю Причорноморського регіону, який номінований у доларах США. Базис поставки FOB, обсяг одного контракту – 136 тонн. Торги відбуваються через електронну систему CME Globex [3]. Включення контракту на причорноморську пшеницю до даної електронної платформи частково забезпечить вихід на світові ринки вітчизняних виробників та споживачів пшениці. При цьому слід зазначити, що пересічному національному виробнику зерна щоб скористатися таким фінансовим інструментом необхідно мати у своїй структурі компанію нерезидента, оскільки ціна за контрактом фіксується у доларах США, що ставить досить вагомі обмеження для переважної більшості сільськогосподарських виробників.

Незважаючи на позитивні моменти виходу української пшениці на світовий біржовий ринок слід зазначити, що країна яка утримує третє-четверте місце у світі з експорту зернових сама повинна формувати механізми біржового ринку і бути одним із домінуючих законодавців цінової політики.

Відправним майданчиком запуску ф'ючерсних механізмів біржової торгівлі може стати, на наш погляд, вищезгадана Українська аграрна біржа та її ЕТС. Оцінивши потенціал даної структури щодо ринкових угод по зерну, в тому числі і по зовнішньоекономічних каналах (рис. 1) [2], можна сподіватись на успішне запровадження внутрішнього ф'ючерса, номінованого в національній валюті та адаптованого по інших характеристиках саме до внутрішнього ринку.

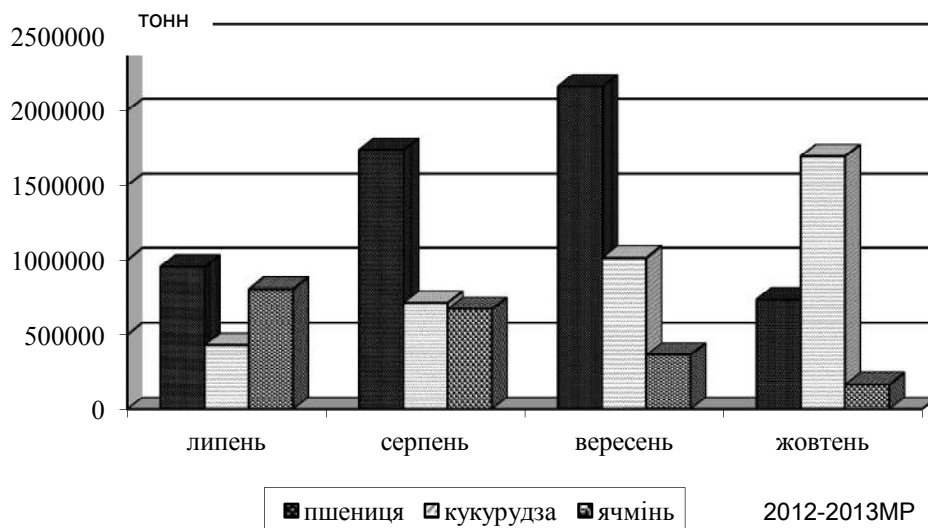

Рис. 1. Динаміка укладання зовнішньоекономічних контрактів на УАБ

Таким чином, цей продукт буде направлений на українських учасників біржового аграрного ринку. Крім того, дієвий ф'ючерсний ринок дозволить покупцеві та продавцеві хеджувати свої цінові ризики. При цьому цінові коливання на світових ринках суттєво не впливатимуть на прибутки учасників національного аграрного ринку, що працюватимуть на відкритому біржовому полі. Це безумовно сприятиме сталому розвитку українського АПК. Аграрії матимуть можливість бути впевненими у своїх доходах, адже всі їх збитки або теоретичні доходи будуть перекладені через ф'ючерсний контракт на спекулянтів, які будуть брати на себе ризики коливання ціни. Постійний моніторинг цін через ЕТС сприятиме критеріальному прийняттю відповідних рішень товаровиробниками.

У свою чергу, запровадження механізму електронної біржової торгівлі дасть можливість страхувати ціни за допомогою ф'ючерсних контрактів, що забезпечить ефективність аграрних підприємств, розвиток фінансового сектора країни за рахунок стимулювання банків щодо кредитування АПК, а також реалізацію виробничого і експортного потенціалу АПК України. Ф'ючерсний ринок створить систему управління ціновими ризиками, що вигідна як для держави, так і для учасників аграрного, банківського та страхового сектору економіки.

На даний час банки, приймаючи рішення кредитувати товаровиробника під заставу майбутнього урожаю, не мають змоги оперувати реальними цінами на сільськогосподарську продукцію. Ймовірні ситуації на ринку банкіри змушені дізнаватися з прогнозів окремих трейдерів, що не завжди є об'єктивними. Якщо б ціна була визначена наперед (захеджована), то банк міг би володіти достовірною інформацією про вартість майбутнього урожаю. І таким чином ризики для фінансових установ у кілька разів зменшаться, а відтак банки охоче будуть спрямовувати інвестиційні потоки в аграрну галузь.

Висновки і перспективи подальших наукових розробок. Сталий розвиток зерновиробництва в Україні може бути забезпечений стабільністю фінансових результатів виробників зерна. Ця стабільність повинна бути прогнозованою і може забезпечитись через прямий доступ виробників різних потужностей до ринкових механізмів ціноутворення і конкуренції, що на даний час є неможливим з огляду на монополізацію і диктат посередників на зерновому ринку. Дієвим інструментом вирішення цього завдання є пряма участь товаровиробників у реальних біржових торгах за допомогою механізму функціонування сучасних електронних торговельних систем.

Проблемою запровадження біржових електронних торгів в Україні є низька обізнаність у цьому питанні потенційних регіональних учасників торгів, а також обмеженість функціональних торгових платформ в Україні. Вважаємо, що запуск ЕТС на Українській аграрній біржі, незважаючи на її зазначені вище недоліки – це перспективний шлях до цивілізованого зернового ринку в Україні. Для початку цих якісних змін спотові контракти допустимі, однак на перспективу дана біржа повинна виступити стартовим майданчиком для ф'ючерсних торгів на біржовому електронному ринку.

Література

1. Закон України "Про товарну біржу" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – 10. – ст. 140.
2. Аналітичний огляд ринку зернових у жовтні 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agrex.gov.ua/wp-content/uploads/2012/11/6.pdf>.
3. Довгоочікуваний контракт у розвитку ф'ючерсного ринку в Україні [Електронний ресурс]. –

- Режим доступа : <http://www.propozitsiya.com/>.
4. *Статистичний щорічник ЄС* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.
 5. *CME–Chicago Mercantile Exchange* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.duntonse.com/Information/CME/>.

Отримано 13.05.2013р.

**Механизм внедрения электронных систем
биржевой торговли зерном в регионах Украины**

ВЛАДИМИР АНАТОЛЬЕВИЧ КОЛОДИЙЧУК*

* кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики и менеджмента внешнеэкономической деятельности Львовского национального аграрного университета, ул. В. Великого, 1, г. Дубляны, Жовковский район, Львовская область, 80381, Украина, тел.: 00-380-322-242903, e-mail: lnau@mail.lviv.ua, prlnau@ukr.net

Производство зерновых культур и их экспорт – стабильный источник поступления валюты, который может обеспечить Украине позитивный ВВП за счёт масштабы экспортного потенциала зерновых культур. Однако нужно принять соответствующие правила игры и внедрить современные действенные механизмы торговли, которые дадут возможность Украине полноценно интегрироваться в мировой рынок зерна и рассчитывать на доминирующие позиции в ближайшее время. В статье определены проблемы реализации продукции производителями зерна и ограниченные возможности получения рыночных цен от её сбыта. Рассмотрен успешный мировой опыт функционирования электронных торговых систем и обоснована перспективность внедрения биржевых электронных торгов в Украине и меры по их реализации. Акцентируется внимание на важности фьючерсной торговли в будущем и структурно-функциональном обеспечении системы управления ценовыми рисками на зерновом рынке Украины.

Ключевые слова: биржа, фьючерс, зерно, Электронная торговая система, трейдер.

*Mechanism of Economic Regulation, 2013, No 4, 111–118
ISSN 1726-8699 (print)*

**The Mechanism of Introduction of Electronic Systems
Exchange Grain Trade in the Regions of Ukraine**

VOLODYMYR A. KOLODIYCHUK*

* C. Sc. (Economics), Associate Professor,
Department of International Economics and Management of Foreign Economic Activity,
Lviv National Agrarian University,
V. Velikogo 1 Str., t. Dybljany, Zovkva district, Lviv region, 80381, Ukraine,
tel.: 00-380-322-242903, e-mail: lnau@mail.lviv.ua, prlnau@ukr.net

Manuscript received 13 May 2013.

Grains and export them – a stable source of foreign currency, which can provide positive Ukraine's GDP due to the magnitude of the export potential of local grain crops. However, we must adopt appropriate rules and introduce modern efficient mechanism trade that will allow Ukraine to fully integrate into the global grain market and hope, nowhere in the dominant position soon. In the article the

problem of products grain producers and limited opportunities to obtain market prices of its sales. Considered successful experience of the world of electronic trading systems and reasonable prospects of introduction of electronic trading exchange in Ukraine and measures for their implementation. Attention is focused on the importance of futures trading in the future, and structural and functional maintenance of price risk management in the grain market of Ukraine.

Keywords: exchange, futures, grain, electronic trading system, the trader.

JEL Codes: A11, B41, D0, D5

Figures: 1; References: 5

Language of the article: Ukrainian

References

1. The Law (1992) of Ukraine “On the Commodity Exchange”, *Bulletin of the VerkhovnaRada of Ukraine (BVR)*, 10, 140. (In Ukrainian)
2. *Analytical Review of the grain market in October 2012*, <http://agrex.gov.ua/wp-content/uploads/2012/11/-6.pdf>. (In Ukrainian)
3. The long-awaited contract in the development of futures market in Ukraine, <http://www.propozitsiya.com>. (In Ukrainian)
4. *Statistical Yearbook of the EU*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> (In Ukrainian)
5. *CME – Chicago Mercantile Exchange*, <http://www.duntonse.com/Information/CME/> (In English)